

Saint-Just in zakonitost revolucionarnega prevrata

Vlasta Jalušič

Hipoteza, ki jo bomo branili na tem mestu, je: vprašanje, ki je bilo zastavljeno kot "zakaj je treba kralja ubiti", je treba z *današnje perspektive* preformulirati v vprašanje "ali je treba kralja ubiti?" To preformuliranje je nujno, če hočemo razmišljati o njem s pozicije "aktualnosti" francoske revolucije za današnji čas; osnovni razlog pa je v zasnovi revolucionarnega v francoski revoluciji kot tistega, ki je opredeljevalo tudi odgovor na gornje vprašanje. Zato tudi obstajata dve možni ravni argumentacije, ki ju lahko - v grobem - opredelimo kot revolucionarno in nerevolucionarno.

Saint-Justova interpretacija v govoru v konventu 13. novembra 1792 se giblje na prvi ravni in je bila iz takratne perspektive revolucionarjev in domoljubov tudi edina možna, saj je pomenila oblikovanje temeljev, po katerih lahko danes sploh interpretiramo francosko revolucijo. To je raven tistih, ki so "delali" revolucijo, radikalnih demokratov, za katere je veljalo, da se niso mogli izogniti alternativni, ki jo je postavil Saint-Just v svojem govoru, ko je argumentiral nujnost, da se obsodi kralja: "Ta človek mora vladati ali umreti... umreti mora, da bi zagotovil pokoj ljudstva." ⁷ Če hočemo ustanoviti republiko, moramo obsoditi kralja, je rekel Saint-Just, in načela, po katerih bomo sodili kralju, bodo tista, na katerih bo temeljila republika. Republika ali monarhija, kralj ali ljudstvo, revolucija ali kontrarevolucija, to je neizogibna alternativa. Kralju ni mogoče soditi po civilnih zakonih, njegova obsodba je zunaj njihovega dosega, je pa v zakonu ljudskega prava, po katerem pa ima vsak osebno pravico upreti se tiranu.

Toda če kralju ni mogoče soditi zaradi zločinov, storjenih pod njegovo vladavino, temveč zaradi zločina, ker je bil kralj, potem je kralj v republikanski vladi zmeraj že mrtev, (detroniziran), tudi če bi bil fizično še živ. Da je to tako, nam najbolj dokazuje Robespierrova argumentacija v govoru pred konventom 3. decembra 1792, ki je radikalizirana Saint-Justova argumentacija; Robespierre je namreč trdil, da kralju ni mogoče soditi, ker je že obsojen.

Porušeni mostovi

Mesto, s katerega Saint-Just argumentira nujnost, da se ubije kralja, je hkrati mesto, ki se običajno pojasnjuje kot prelomnica v francoski revoluciji - kot njena radikalizacija, postavitev na t.i. široke ljudske temelje in hkrati kot pot k sistemu, kar je dojeto kot podoba

* Vsi citati in povzemanja v tekstu so vzeti iz nemškega prevoda Saint-Justovega govora in govorov drugih za časa francoske revolucije. Dostopni so v Peter Fischer (izd.), *Reden der französischen Revolution*, Deutsche Taschenbuch Verlag, München 1974.

revolucije, ki žre svoje lastne otroke. Torej gre za tisto mesto, od koder več ni poti nazaj. Vsa vprašanja so lahko zastavljena le kot pari izključujočih se "alternativ", ki so *zmeraj že odločene*. Ta tragični "vidik" porušenih mostov najboljše predstavlja klic Cambona, poslanca "la Plaine", po usmrtni kralja (21. januarja 1793): "Končno smo pristali na otoku svobode in zažgali ladjo, s katero smo pripluli". (Vovelle, str. 106)

Umor kralja je mogoče interpretirati freudovsko kot ritualni umor očeta, ki je nujna predpostavka za funkcioniranje "novega sveta". Pri tem dejanju postane prezentna predpostavljena enakost - ta akt pomeni konstituiranje ljudstva kot bratstva. Vendar je pojem ljudstva v Saint-Justovem govoru dvoumen. Iz njega veje tako sklicevanje na "ljudstvo" kakor tudi strah pred njim. Ljudstvu, pravi, ni treba ratificirati obsodbe kralja, kajti ljudstvo ne more izbrisati zločina tiranije. Ljudstvo je namreč lahko zaslepljeno in si pusti vladati od tirana, toda to še ne pomeni, da je taka vladavina kaj bolj zakonita. Kralja je treba ubiti v imenu ljudstva in obenem zaradi njega, s čimer se pojem ljudstva, kakršnega so potrebovali revolucionarji, šele vzpostavi. Prav zato ta navidezna paradoksnost v argumentaciji: tu je namreč suveren hkrati tudi podložnik. Do francoske revolucije je bilo ljudstvo definirano s čisto patriarhalnim razmerjem do kralja-monarha: ljudstvo kot kraljevi otroci, ki so se vladarju podrejali po naravi kakor otroci svojemu očetu v družini. Zdaj pa mora to ljudstvo postati suveren nad njim.

Če bi kralju sodili po starih zakonih, potem bi bilo ljudstvo opredeljeno v starih pojmih - v razmerju do monarha. Po novih - civilnih zakonih - pa kralju prav tako ni mogoče soditi, kajti potem bi bilo, dokler ne bi bil obsojen, možno predpostaviti, da je nedolžen. Robespierre pravi: "... če se Ludvik oprostí, če je mogoče predpostaviti, da je nedolžen, kaj bo potem z revolucijo? Če je nedolžen, potem postanejo vsi zagovorniki svobode le zarotniki proti njemu..." (Fischer, str. 251.) V razmerju do kralja torej ni nobenega zakona. Pravica republikancev, da ubijejo kralja, je izvenzakonski temelj zakona samega. Vsi zakoni starega reda so porušeni ("požgane ladje" pri Cambonu), nov red *je v vzpostavljanju*, to vzpostavljanje (= revolucija) pa izhaja iz osebne pravice ljudi, da se uprejo (Saint-Just pravi, da je *njegova* posebna volja del *še ne dokončanega zakona*). Prav zato lahko vsak nekaznovano ubije kralja, prav zato mora biti kralj proglašen za uzurpatorja, upornika in tujega sovražnika. V revoluciji ni nobene poti nazaj.

Pri zahtevi po tem, da se kralj ubije, ne pa da se sodi, gre torej za revolucionarno vprašanje, kako ljudstvo dokončno zaščititi pred tiranijo, za poskus stvaritve vladavine (oblasti), ki bo varna pred uzurpacijo. Izbrisanje razlike med kraljem in tiranom (Saint-Just: V nekem drugem času bodo rekli, da je bilo treba kralju soditi ne zaradi zločinov, ki so bili storjeni pod njegovo vladavino, marveč zato, ker *je bil kralj*), ki so jo upoštevali prvotni teoretik družbene pogodbe (npr. Locke, ki utemeljuje pravico do upora proti tiranu, če ta ne vlada v dobro skupnosti, in šele na podlagi tega proti nedotakljivosti kralja), je bilo nujno za revolucionarno argumentacijo, opravičenje *revolucionarnega* prevrata in vzpostavitve republike kot oblike vladavine, ki naj bi ščitila pred tiranijo. Na mesto kraljevih podložnikov - otrok, stopijo otroci republike (republika je mati!), enaki bratje, za katere je oblast enako dostopna. Zagotovo ni naključje, da se je geslo bratstvo (kot dopolnitev svobode, enakosti, varnosti in lastnine) v francoski revoluciji oblikovalo šele kasneje (prim. Vovelle, str. 112, 113), v času radikalizacije revolucije, in da je bilo prav to tisto, ki so ga uporabile *tudi druge* revolucije. Umor kralja in bratstvo, ki se vzpostavi na tej podlagi, sta simptoma revolucije.

Da republika sama ni mogla dati garancij pred uzurpacijo, je postalo jasno kmalu po njeni razglasitvi. Umor kralja je odprl pot *zakonitemu terorju revolucije*. Za trenutek prazno mesto oblasti, do katerega naj bi imeli dostop vsi (bratje), je zapolnila revolucionarna vladavina oz. revolucija sama. Odkritje, da ne more nihče vladati nedolžno, je nadomestilo tisto, kar je izrekel Robespierre v svojem govoru 7. maja 1794: "*Edini temelj civilne družbe je morala*" (Prim. Fischer, 53.)

Vprašanje zakonitosti revolucije

Mogoče je reči, da je Saint-Just v svojem govoru sam priznaval, da je revolucija (umor kralja) nezakonito dejanje, vendar je to priznanje suspendiral v tistih točkah, kjer se je skliceval na zakon svobode, pravico ljudstva do maščevanja, naravno pravičnost, pravico do tega, da se nasilje prežene z nasiljem (podobno, kot je opravičeval septembrske umore že Robespierre), in ko je rekel, da so ta sredstva zakonita (ne pa "prazna formalnost"). Kantova interpretacija tega mesta v *Metaphysik der Sitten* (v oddelku o državnem pravu) sovpaše s Saint-Justovo argumentacijo samo v tisti točki, ko trdi, da *ni zakona*, po katerem bi bilo mogoče soditi kralju, še manj pa ga ubiti. Ljudstvo po Kantu nima pravice, da bi mu sodilo zaradi njegovega prejšnjega upravljanja, kajti tega ni mogoče imeti za nezakonito. Vendar po njegovem umor kralja, ki ga ljudstvo lahko izvede iz strahu pred maščevanjem, ni tisto najhujše, razlog je lahko samoohranitev, ne pa kaka določba kazenskega prava. To je izjema v pravilu. Zato pa je detronizacija (formalna odstranitev) tista, ki jo je treba misliti kot popolno prevrnitev načel odnosa med suverenom in ljudstvom. Formalna odstranitev ne izhaja iz kakega pravnega načela, temveč iz strahu pred maščevanjem države, ki bo nekoč spet oživila, nad ljudstvom. Sama formalnost pa je bila storjena zgolj zato, da bi se temu dejanju dalo neko *obliko* kazni, torej nekega *pravnega postopka*.

Revolucija, ki poteka, si torej mora dati obliko nekega pravnega postopka, kazni, pa čeprav ne izhaja iz pravnega načela. Da bi bila zakonita, bi morala obstajati neka izvendružbena opora zakona, s čimer bi bilo porušeno načelo, da izhaja politična oblast iz družbe, ne pa iz narave, kar je pglavitni argument teoretikov družbene pogodbe.

Lahko bi rekli, da ima Saint-Justova argumentacija "dve plati", je namreč demokratično revolucionarna. Če po eni plati pokaže na oblast kot prazno mesto, ki ga nihče ne more "nedolžno" zasesti (torej politična oblast kot nadomestek "nemožnega družbenega"), če torej uvede, rečeno z Lefortom, "demokratično invencijo", pa po drugi kliče tudi po nekem izvendružbenem temelju zakona, saj drugače ne bi mogla utemeljevati revolucije. Tu se pokaže, da je prav revolucija kot izvendružbeni (izvenzakonski) temelj demokracije nevarnost za novo tiransko oblast, ki so se ji hoteli revolucionarni demokrati izogniti, pa so jo nujno vzpostavili. Pojem "demokratična revolucija" je zato kontradiktoren, saj prav revolucija, ki naj bi prinašala demokracijo, to nenehno spodnaša.

Seveda je Kantova protirevolucionarna argumentacija možna samo iz perspektive "po revoluciji", s pozicije gledalca, ki je "absorbiral" izkustvo francoske revolucije. Prav zato jo je tudi mogel opredeliti kot zgodovinski znak. Ko Kant govori o tem, da je dopusten samo pasiven upor (zahteva po reformah) kaki vladavini, že govori iz perspektive državne ureditve, ki se ji ljudje s pomočjo svojih reprezentantov (v parlamentu) lahko zakonito upro. In ravno ta pozicija gledalca, ta pogled na revolucijo "od zunaj" je tisti, ki vsebuje aktualnost francoske revolucije kot dogodka tudi za naš današnji čas. Mislimo namreč iz perspektive, ki jo je preroško napovedal Sylvain Maréchal (v *Manifestu enakih*), ko je

zapisal, da je "francoska revolucija samo predhodnica neke druge, veliko večje in resnejše revolucije, *ki bo zadnja*" (Grab, str. 285, podč. V.J.). Predvsem zaradi tega dejstva aktualnost francoske revolucije za nas ne more biti na strani Saint-Justove (revolucionarne) argumentacije, marveč na strani nerevolucionarne argumentacije Kanta.

Če skušamo v sklepu poenostavljeno primerjati naš današnji položaj s tistim v francoski revoluciji, potem se zdi, da je problem, kako priti do "pridobitev revolucije" ali do "demokratske invencije" na nerevolucionaren način. Potrebna je torej nerevolucionarna argumentacija, hkrati ko obstajajo nastavki za radikalizacijo revolucije. Zdi se tudi, da je Jugoslavija otipljivo razcepljena med dvema pozicijama - na eni strani je razsvetljeni vladar, ki že dalj časa izjavlja, da je v dobro ljudstva pripravljen sestopiti z oblasti, na drugi pa tiran, ki definira ljudstvo. Vendar je problem, da pozicija, ki je znotraj Jugoslavije opredeljena kot pozicija tirana, ni pozicija kralja, temveč pozicija, ki jo zavzema Saint-Just. Prav zato je tudi mogoče, da se jugoslovanski revolucionarni Saint-Just sklicuje na ljudstvo in njegovo pravico na enak način, kakor se je nanju moral sklicevati francoski Saint-Just v svojem znamenitem govoru. Morda je s te točke mogoče odgovoriti na vprašanje, ali je treba ubiti kralja, negativno, kajti vprašanje je retorično v tem smislu, da ga lahko zastavljamo samo s pozicije, ko je kralj že mrtev. Seveda pa to problema ne poenostavi, prav nasprotno.

Literatura

1. Peter Fischer (izd.), *Reden der französischen Revolution*, Deutsche Taschenbuch Verlag, München 1974.
2. Walter Grab (izd.), *Die französische Revolution. Eine Dokumentation*. Nymphenburger Verlagshandlung, München 1973.
3. Immanuel Kant, *Metafizika čudoreča*, V. Masleša, Sarajevo 1967.
4. *Spor fakultet*, Vestnik IMŠ 1, 1987.
5. John Locke, *Dve rasprave o vladi*, Mladost, Beograd 1978.
6. Michel Vovelle, *Die französische Revolution. Soziale Bewegung und Umbruch der Mentalitäten*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt a.M. 1985.